

GIRALT, Javier; NAGORE, Francho (ed.) (2019).

La normalización social de las lenguas minoritarias: Experiencias y procedimientos para la salvaguarda de un patrimonio inmaterial.

Saragossa: Publicaciones de la Universidad de Zaragoza. 284 p.

El llibre que ara es presenta és la continuació natural del volum *Lenguas minoritarias en Europa y estandarización*, que recollia les ponències de diversos experts que, sota la direcció dels professors Javier Giralte i Francho Nagore, es van aplegar al campus de Jaca de la Universitat de Saragossa l'estiu de l'any 2017 per reflexionar a l'entorn dels processos de fixació de la norma lingüística del gallec, l'asturià, el basc, el català, l'occità aranès i l'aragonès. L'any 2018, i com a conseqüència de la bona acollida d'aquell primer curs patrocinat per la Càtedra Johan Ferrández d'Heredia de Lenguas Propias de Aragón y Patrimonio Inmaterial Aragonés, es va convocar novament un grup —val a dir-ho, molt destacat— d'experts perquè analitzessin el grau de normalitat social a què, segons el seu parer, havien arribat aquestes mateixes llengües —i, molt especialment, les dues llengües pròpies minoritzades de l'Aragó: el català de la Franja i l'aragonès. El volum que aquí es ressenya aplega les vuit ponències del curs i es pot considerar, conjuntament amb el primer volum de la sèrie, l'obra més exhaustiva i actualitzada de què disposem per conèixer la situació d'aquestes llengües en els àmbits de la codificació interna, l'estatus jurídic i la implantació social, per bé que amb algunes excepcions: en primer lloc, perquè es continua obviant la situació d'aquestes llengües més enllà de les fronteres autonòmiques on són majoritàries —no es diu res, per exemple, de l'asturleonès fora d'Astúries o del gallec exterior—; i, en segon lloc, perquè les exposicions sobre el català i l'occità són, malauradament, incompletes. En el cas de la llengua catalana, pel simple fet que la ponència de Xavier Lamuela no es va poder recollir en el primer volum; i, en el cas de la llengua occitana, perquè la contribució de Jordi Suïls se centrava en la codificació de la varietat aranesa, mentre que el treball de Carmen Alén Garabato es fixa en els usos de la llengua a l'actual regió d'Occitània. També sobta que en aquest segon volum tots els articles, llevat d'un —el de Miquel Àngel Pradilla—, estiguin escrits en castellà. Tenint en compte que es tracta de llengües majoritàriament intercomprensibles, publicar en les diferents llengües objecte d'estudi hauria estat una bona manera de visibilitzar el plurilingüisme d'uns estats —l'espanyol i el francès— als quals els autors sovint acusen de tenir una concepció monolingüe d'ells mateixos. Tot i aquestes observacions, la vàlua del treball és inqüestionable.

El volum s'obre amb una breu presentació de José Ignacio López Susín —director general de Política Lingüística del Govern de l'Aragó— i José Domingo Dueñas Lorente —director de la Càtedra Johan Ferrández d'Heredia—, i continua amb un prò-

leg signat pels editors Javier Giralte i Francho Nagore que és bàsicament un resum del contingut de les ponències. El primer d'entrar pròpiament en matèria, però, és el professor Henrique Monteagudo —membre de l'Instituto da Lingua Galega de la Universitat de Santiago de Compostella—, que es proposa fer un recorregut per les polítiques lingüístiques desplegades per la Xunta de Galícia amb l'objectiu de valorar-ne l'eficiència i determinar si han contribuït —i en quina mesura— a superar la diglòssia secular de la societat gallega.

L'anàlisi de Monteagudo és extraordinàriament clarivident i dona claus per comprendre com és possible que a Galícia —on el gallec gaudeix de l'estatus de llengua cooficial des del 1980 i on avui encara és la llengua primera i d'ús habitual de la meitat de la població— s'hagi desencadenat un procés de substitució lingüística que amenaça la continuïtat de la llengua pròpia. Segons Monteagudo, cal cercar l'origen d'aquesta situació en el fet que, com que l'Estatut d'autonomia de Galícia no es podia justificar per la pressió del nacionalisme polític, es va buscar legitimar l'autonomia a través del reconeixement de Galícia no pas com a nació política, sinó com a nació cultural. En aquest marc conceptual, els governs impulsors de la política lingüística gallega no es van plantejar mai com a objectiu prioritari la revitalització d'una llengua en franca decadència, sinó que van impulsar polítiques «de baixa intensitat», sense planificació real ni objectius explícits, amb l'única intenció de legitimar el nou règim autonòmic i les seves institucions. Això explica que, d'ençà de l'arribada al poder d'Alberto Núñez Feijóo l'any 2009, la política lingüística gallega hagi viscut un «procés d'involució» molt marcat: consolidada l'autonomia, ja no hi fa res deixar caure la llengua. De fet, sembla que una part de l'opinió pública gallega ha anat assumint el discurs antinormalitzador que va catapultar Feijóo a la Xunta, segons el qual el problema no és pas la subordinació del gallec, sinó la manca de llibertat individual que provoquen les mesures per fomentar-lo. Aquesta diagnòsi neoliberal, que Monteagudo situa a la base del «conflicte desnormalitzador» que ha desballestat la política lingüística gallega en poc més d'una dècada, és per a l'autor una nova manifestació de la diglòssia que va acabar desencadenant el trencament de la transmissió lingüística intergeneracional durant el primer quart del segle xx. El diagnòstic sobre l'efectivitat de les polítiques lingüístiques dutes a terme fins ara és escruixidor: «llevan camino de conducir al mismo desastroso resultado que obtuvieron [...] las aplicadas en Irlanda para revitalizar el gaélico».

Més enllà del devessall de dades concretes sobre el cas gallec, però, l'interès del treball de Monteagudo rau en el fet que moltes de les preguntes que es fa i de les conclusions a què arriba són absolutament pertinents, amb matisos, per al conjunt dels processos de normalització social estudiats en aquest volum. Un exemple: estan prou ben dissenyats, allí on n'hi ha, els mecanismes de control i avaluació de la despesa pública en matèria de política lingüística? Aquesta supervisió té conseqüències en la ulterior redistribució de les assignacions pressupostàries o sacrifica conscientment l'objectiu de l'eficiència per afavorir el clientelisme? Per a Monteagudo —amb dades a la mà— és evident que les partides destinades a mitjans de comunicació privats per fomentar la presència del gallec no s'han saldat amb resultats palpables, de manera

que la perpetuació de segons quins ajuts en determinades legislatures només es pot entendre en clau clientelar.

Si el treball de Monteagudo posa de manifest que amb la cooficialitat no n'hi ha prou per garantir la continuïtat d'una llengua, l'article del professor Roberto González-Quevedo, de la Universitat d'Oviedo, fa palès que sense cooficialitat qualsevol política lingüística està abocada al fracàs. En el seu treball sobre l'asturià d'Astúries, González-Quevedo malda per posar en valor les mesures que han permès avançar tímidament cap a la normalització d'una llengua que, marginada per les institucions, presenta encara avui una distribució funcional molt marcada respecte de l'espanyol. Malgrat que, segons l'autor, l'asturià es troba en un «procés de difícil supervivència», hi ha alguns elements que conviden a un optimisme moderat. En primer lloc, sembla que l'actitud dels joves és més positiva i favorable a l'asturià que no pas la de la gent gran —recordem que això sol passar, però, en territoris on els processos de substitució lingüística es troben més avançats, com a Occitània. En segon lloc, l'autor valora positivament que l'assignatura optativa de llengua asturiana i literatura (LAL) s'hagi consolidat, d'ençà que es va introduir al currículum al principi dels anys vuitanta, com una matèria amb una gran demanda entre la població escolar de primària —a secundària, els percentatges baixen dràsticament—: el curs 2015/2016 la van oferir el 98,72 % dels centres públics i la van cursar el 51,60 % dels alumnes escolaritzats en aquests centres. Un dia caldrà estudiar, en canvi, el paper dels centres concertats i privats en els processos de normalització de les diferents llengües ibèriques: en el cas de Galícia, Monteagudo ja advertia que l'incompliment de la llei per part d'aquests centres és flagrant; en el cas d'Astúries, el percentatge de centres concertats i privats que oferien l'assignatura de LAL el curs 2015/2016 baixava fins al 48,14 %, i el nombre d'estudiants que la cursaven era de només un 11,60 %. Finalment, González-Quevedo assenyala com a «canvi decisiu» que l'any 2017 les bases del PSOE d'Astúries es posicionessin a favor de l'oficialitat de la llengua, encara que els quadres dirigents afirmen que l'oficialitat «a l'asturiana» que promouen «de ninguna manera podrà significar obligatoriedad en la enseñanza». En alguns punts del treball de González-Quevedo es troben a faltar dades concretes que donin suport a determinades afirmacions, com quan l'autor repassa l'augment de la producció cultural en asturià o argumenta que alguns ajuntaments han exercit de contrapoder i han fomentat amb pressupostos propis l'ús d'aquesta llengua en els seus municipis. També sembla haver-hi algun error en la interpretació de les dades demoscòpiques del punt 12. Aquests detalls no impedeixen, però, copsar amb claredat la tesi d'un autor que constata que, despenalitzant l'ús de la llengua minoritària i impulsant-ne la normalització de manera sectorial —com es va fer a la Llei d'ús i promoció de l'asturià del 1998—, és impossible arribar a un horitzó d'igualtat lingüística. Per a González-Quevedo, el camí que cal seguir és clar: treballar per deixar enrere l'actual procés «lent i ineficaç» de normalització i assolir l'«ansiada oficialidad que haga posible un proceso de normalización serio e irreversible».

Els articles de Patxi Baztarrika —exviceconseller de Política Lingüística del Govern basc— i de Miquel Àngel Pradilla —professor de la Universitat Rovira i Virgili i

membre de l'Institut d'Estudis Catalans— són la demostració que, contràriament al que ha succeït a Galícia, en aquells territoris en què el règim de cooficialitat s'ha acompanyat d'una política lingüística decidida, transversal i ben dotada econòmicament, ha estat possible avançar cap a una certa normalització social de la llengua minoritzada. El treball de Baztarrika —una panoràmica de l'evolució social de la llengua basca de 1978 ençà— constitueix una defensa aferrissada i excel·lentment fonamentada del model de revitalització de la llengua basca a Euskadi, un model del qual l'autor fa un balanç «clarament reeixit». A diferència d'altres treballs, tant Baztarrika com Pradilla parteixen de la convicció que, per limitar al màxim les especulacions, és imprescindible partir d'una anàlisi detallada de les dades demolingüístiques disponibles. Tres exemples basten per copsar l'abast del procés de revitalització en què es troba immersa avui la llengua basca. En primer lloc, cal tenir en compte que els parlants d'aquesta llengua —un 76,8 % dels habitants d'Euskadi l'any 1800— van minvar fins a un preocupant 21,9 % l'any 1981 —i amb grans diferències entre províncies: a Àlaba, per exemple, tot just el 4 % de la població era *euskaldun*. En menys de quatre dècades, aquest percentatge ha augmentat fins al 41 %, i el perfil sociolingüístic dels parlants d'avui no té res a veure amb el de fa quaranta anys: si l'any 1991 la població competent en basc de menys de quinze anys era tot just del 19,7 %, el 2016 era del 85,8 %. I si l'any 1986 només el 14,4 % dels parlants de basc no el tenien com a llengua primera, el 2018 el percentatge de neoparlants era del 46,2 %. El segon indicador que cal tenir en compte per comprendre fins a quin punt el model de revitalització basc ha estat reeixit té a veure amb la lleialtat lingüística, i, molt especialment, amb la lleialtat de la població que s'ha incorporat a la llengua: segons dades de l'any 2016, el percentatge de transmissió lingüística intergeneracional quan els dos pares tenen el basc com a llengua primera és del 100 %; el més impressionant, però, és que, fins i tot quan els dos pares són *euskalduns* de llengua primera castellana, opten per transmetre exclusivament el basc en un 45 % dels casos i el basc conjuntament amb el castellà en un 35 % més dels casos. És a dir, només un 19 % dels pares competents en basc de llengua primera castellana opten per transmetre exclusivament aquesta llengua als seus fills. Finalment, un tercer indicador de la capacitat d'atracció de la llengua basca és l'evolució del nombre de matriculats en els diferents models educatius d'Euskadi: si el curs 1983/1984 s'havien matriculat al model A —amb l'espanyol com a llengua vehicular— el 77,7 % dels escolars, el curs 2017/2018 ho havien fet només el 13,4 %. Paral·lelament, entre aquestes dues dates el nombre d'alumnes matriculats al model D —en el qual la llengua vehicular de l'ensenyament és l'eusquera— havia passat del 14,2 % al 67,7 %.

Òbviament, no es pot pas afirmar que la llengua basca hagi assolit una situació d'igualtat respecte de l'espanyol a Euskadi, perquè el 44 % de la població que continua sent monolingüe en castellà contribueix a perpetuar el desequilibri social entre llengües. A més, Baztarrika és conscient que, en un context polític en què «las instituciones del Estado eluden el plurilingüismo de España y funcionan como si este fuera un Estado monolingüe», tots els guanys aconseguits al llarg de les darreres dècades es poden perdre ràpidament. La crítica al monolingüisme d'Estat és una constant en els

diferents treballs del llibre, un volum traspassat pel concepte de diglòssia que demostra que, allà on l'impuls normalitzador no ha estat prou fort, l'evolució social de les llengües minoritzades n'ha patit les conseqüències. En el cas del basc, la situació exposada per Baztarrika canvia radicalment si el focus es desplaça d'Euskadi a Navarra o, molt especialment, al País Basc francès. En el cas del català, i més enllà de l'Alguer o la Catalunya del Nord —on, segons Pradilla, «l'extraordinària minorització del col·lectiu catalanoparlant [...] no fa presagiar un horitzó gaire favorable per a la llengua»—, és evident que, en el si de l'Estat espanyol, «allò que no ofereix cap dubte és la correlació evident entre la salut de la llengua i la política lingüística impulsada des de les institucions».

Si el treball de Baztarrika aborda el procés de normalització externa del basc des d'una perspectiva diacrònica i fonamentalment autonòmica, Pradilla opta per dur a terme una anàlisi sincrònica de la vitalitat del català en els diferents territoris on és llengua pròpia. Aquesta llibertat en l'enfocament del tema, que per una banda permet tenir accés a aspectes molt diversos dels processos analitzats, dificulta tanmateix que el lector pugui establir correspondències precises entre alguns d'aquests processos. Potser en propers volums es podria intentar homogeneïtzar una part del contingut dels articles per afavorir-ne una lectura comparativa.

Pel que fa a l'article de Pradilla, la seva anàlisi de les principals variables que permeten donar compte de la capacitat d'atracció o contracció del català en els diferents territoris on és llengua pròpia és, com sempre, impecable. Com en el cas del basc, la vitalitat actual d'una llengua políticament escapçada i contínuament sacsejada per onades migratòries massives —entre el 1995 i el 2011, sense anar més lluny, els territoris de parla catalana van registrar un augment del 20 % de la població— s'interpreta en termes de «veritable esdeveniment històric». Sense gaire romanticisme, però; al capdavall, l'article de Pradilla vol ser una constatació objectiva que els indicadors sociolingüístics només són positius allí on les polítiques lingüístiques han estat realment compromeses i sostingudes en el temps: Andorra i Catalunya —on, tanmateix, els reptes quant a l'ús continuen sent molt importants. A les Illes Balears, el País Valencià i la Franja, les dinàmiques són més aviat positives o negatives en funció dels indicadors, mentre que a la Catalunya del Nord i a l'Alguer la dinàmica sociolingüística endògena és, com ja hem avançat, extremament negativa.

El següent capítol del llibre, signat per la professora Carmen Alén Garabato, de la Universitat Paul Valéry, aprofundeix en el procés de substitució lingüística de l'occità, una llengua que segons el seu parer ja no es pot considerar el pal de paller de cap comunitat lingüística, perquè es troba en estat crític com a llengua de transmissió familiar —durant la primera dècada del segle XXI entre un 74 % i un 87 % dels (pocs) progenitors que encara tenien l'occità com a llengua primera han deixat de transmetre-la als fills— i ha perdut la funció comunicativa entre els seus parlants, avui més connectats a través de les xarxes socials que no pas de la interacció diària. El treball d'Alén Garabato ens recorda que en estats com el francès, caracteritzat pel que ella anomena una «ideologia unilingüista», la política centralitzadora sovint passa per davant de l'opinió pública, que avui és clarament favorable al reconeixement oficial de les llen-

gües regionals —un 72 % avalava aquesta mesura l'any 2015. L'objectiu del treball d'Alén Garabato, un dels menys panoràmics de tot el llibre, és analitzar els usos de l'occità en l'àmbit de l'empresa a l'actual regió d'Occitània. Aquesta anàlisi la du a concloure que, actualment, els usos comercials en occità estan començant a deixar enrere la visió tradicionalment folklòrica de la llengua i a reflectir una visió més aviat patrimonial d'un idioma que, progressivament —i sense qüestionar la jerarquia lingüística imperant a França—, sembla que està esdevenint el centre de la identitat regional occitana.

Els tres articles que clouen el llibre se centren en els processos de normalització social de les llengües pròpies minoritzades de l'Aragó: el català i l'aragonès. En el primer d'aquests treballs, Màrio Sasot —professor de l'IES Andalán— fa un repàs per la història i l'evolució de la vitalitat etnolingüística de la llengua catalana a la Franja, un conjunt de comarques amb uns indicadors encara molt elevats pel que fa al coneixement de la llengua però caracteritzades, també, per una «diglòssia gairebé total» i una «consciència escindida» que estan començant a incidir negativament en els usos lingüístics de les noves generacions. El treball de Sasot, molt centrat en aquells àmbits —com el de la producció literària— en què s'ha avançat més en la normalització externa de la llengua, també posa en valor la «febril actividad editora, divulgadora y normalizadora» d'un activisme cultural avui altament organitzat i aixoplugat sota el paraigua de la Iniciativa Cultural de la Franja. Per a Sasot, però, és evident que, en un context com l'aragonès, en què els diaris de més tirada «no han publicado nunca textos en catalán en sus páginas», la tasca duta a terme per les elits culturals és insuficient per contrarestar la secular «diglòssia colectiva». Per això reclama, entre d'altres mesures, que els ajuntaments signants de les Declaracions de Mequinensa dels anys 1984 i 2017 actuïn en conseqüència i emprenguin accions realment normalitzadores en els seus àmbits competencials, atès que «la famosa cooficialidad a la navarra de las lenguas propias aragonesas en los territorios donde se hablan, ni está ni se le espera».

Finalment, i ja en l'àmbit de la llengua aragonesa, els excel·lents treballs d'Iris Orosia Campos i José Ángel Sánchez, ambdós professors de la Universitat de Saragossa, són la demostració que les erràtiques polítiques lingüístiques del Govern de l'Aragó fins l'any 2015 no han contribuït a normalitzar l'aragonès al seu territori històric. El treball de Campos, molt especialment, constitueix un exemple paradigmàtic de com la recerca ben feta és imprescindible per avaluar l'eficàcia d'unes polítiques que, davant de certes evidències, només una ment obtusa es negaria a reorientar. Concretament, Campos fa balanç dels resultats aconseguits en els vint anys transcorreguts d'ençà de la introducció de l'aragonès a l'escola pública de l'Alt Aragó, amb la intenció d'esbrinar si com a mínim s'ha assolit una certa normalització d'aquesta llengua a les escoles on és present. Les conclusions de la seva exposició, basada en entrevistes a la quasi totalitat dels docents d'aragonès en el període 1997/1998-2014/2015 i en anàlisis competencials d'alumnes tant d'àrees on l'aragonès és una llengua viva com de zones on la substitució ja ha estat acomplerta, posen el dit a la nafra: «ni siquiera en los centros donde se enseñaba el aragonés había una situación normalizada de esta lengua», ja que es tracta d'un ensenyament que «no genera nuevos hablantes» i en el

qual els docents, víctimes d'un flagrant abandonament institucional, «se sienten excluidos del claustro y perciben un estatus inferior dentro del centro». Per tot plegat —i a l'espera que les mesures impulsades per la Direcció General de Política Lingüística, creada el 2015, siguin més efectives—, Campos conclou que «la escuela no ha sido un ámbito garante de la normalización efectiva del aragonés entre la comunidad educativa ni contribuyente al uso normal de la lengua entre la sociedad altoaragonesa». Pel que fa al treball de José Ángel Sánchez, en el qual l'autor, a partir de diversos textos intraliteraris i metaliteraris, reflexiona sobre el grau de normalització de l'aragonès en l'àmbit de la creació literària, les conclusions a què arriba no disten gaire de les de Campos: «a la fecha, ni se ha logrado una absoluta normalización en el terreno propio de la literatura, ni tampoco la literatura ha contribuido de modo crucial a normalizar el aragonés en sociedad». Del treball de Sánchez, en destaquen els exemples —sovint colpidors— escollits per demostrar que, per a molts parlants patrimonials i creadors literaris, l'aragonès només admet un cert horitzó referencial. Uns exemples que no són sinó la manifestació contemporània del vell prejudici lingüístic expressat per Miguel de Unamuno als Jocs Florals de Bilbao de l'any 1901: «el vascuence se extingue, sin que haya fuerza humana que pueda impedir su extinción. Muere por ley de vida, y yo estoy convencido de que la principal causa es de origen intrínseco, y se basa en la ineptitud del euskera para convertirse en lengua culta».

El volum *La normalización social de las lenguas minoritarias* acompleix amb escreix l'objectiu de fornir una panoràmica exhaustiva de l'estadi actual dels processos de normalització social de les llengües que envolten un Aragó que avui només una minoria reivindica com a trilingüe. Si bé és cert que alguns capítols són un veritable manual de bones pràctiques sobre com es pot revitalitzar una llengua minoritzada, no és menys cert que la majoria de treballs es caracteritzen per ser molt crítics amb unes polítiques lingüístiques sectorialitzades i ineficaces, de tan baixa intensitat que només es poden entendre per la voluntat dels governants d'aconcentrar unes elits culturals que de tant en tant els fan la guitza. Tant de bo que d'aquí a uns anys, quan calgui tornar a fer balanç d'aquests processos, els governs hagin assumit que el plurilingüisme no és cap nosa i que el respecte pels drets lingüístics és tan important com el respecte per qualsevol altre dret humà.

Esteve VALLS
Universitat Internacional de Catalunya